

Recensioner

OM PRÄSTENS PLATS VID ALTARET

Nussbaums undersökning gäller ytligt sett ett mycket begränsat problem, nämligen frågan på vilken sida om altaret den tjänstförrättande prästen (celebranten) har stått under de första tusen åren av kyrkans historia. Förf. vidgar emellertid problemet till att gälla en rad intressanta spörsmål om relationen mellan liturgi och kyrkorum: altarets utveckling ur det senantika matsalsbordet, förhållandet mellan ordets gudstjänst och nattvardsfirandet, utvecklingen från den tidigaste huskyrkans gudstjänst till den högmeldtida privatmässan i kloster och katedraler och helgonkultens betydelse för kyrkorummets utformning. Genom sin ytterst rika dokumentation, främst i form av arkeologiskt material, kan boken dessutom tjäna som en katalog över viktigare kyrkobyggnader från fornkristen tid. För studiet av de första tusen åren av kristen liturgi och arkitektur är Nussbaums arbete ovärderligt. Han ansluter sig här värdigt till traditionen från F. J. Dölger och Th. Klauser.

Själva problemet är betingat av den aktuella situationen på kyrkoinredningens område. Medan det sedan länge har varit det brukliga att prästen vid altaret har stått med ryggen vänd mot församlingen (både bland katoliker, ortodoxa och protestanter), har 1900-talets liturgiska rörelse ofta ivrat för en ändring: man vill att prästen skall stå bakom altaret och förrätta gudstjänsten vänd mot folket (*versus populum*). Detta önskemål har motiverats utifrån såväl pastorala som historiska skäl. En mycket spridd (och uppenbart felaktig) uppfattning är att mässfirandet *versus populum* skulle ha varit allena rådande i den äldsta kyrkan, men en så framstående liturgiker som Jungmann har alltid ställt sig skeptisk till bruket. Förf. har nu velat göra en generalinventering av det arkeolo-

giska materialet för att försöka avgöra hur det fornkristna bruket har utformats inom olika områden och tidsskeden. Att förf. i så hög grad bygger på arkeologiskt material beror främst på att de skriftliga källorna så gott som helt tiger i denna fråga.

Det har naturligtvis inte varit möjligt för förf. att gå igenom samtliga fornkristna altaren, funna *in situ*. Materialet är överväldigande, dateringarna ofta osäkra och de bevarade resterna alltför obetydliga för att möjliggöra en pålitlig rekonstruktion. En definitiv förteckning över fornkristna kyrkor kan naturligtvis inte göras, eftersom nytt material ständigt kommer i dagen. Man är tacksam att förf. trots dessa svårigheter inte har dragit sig för att så fullständigt som möjligt försöka gå igenom ett material, som han själv vet är ofullständigt och vanskligt.

Den tyska grundlighet, med vilken förf. går till väga, kan ibland förarga läsaren. Det är litet plågsamt att få till del en detaljerad beskrivning av en kyrkobyggnad med exakta mått och diskussion kring dateringen för att sedan få veta att byggnaden inte ger något svar på den fråga som boken är till för att besvara. Å andra sidan ökar denna detaljrikedom bokens användbarhet som uppslagsverk.

Man kan också tycka, att förf., då han nu ändå gör sin generalinventering, kunde ha gjort den ännu fullständigare. Han medger själv, att han har förbigått Spanien på grund av att de arkeologiska resterna av fornkristna kyrkor här är mycket små (men visst inte obefintliga). Men också de inre delarna av Mindre Asien är ofullständigt behandlade och kunde ha gjorts mer av. Bl. a. har den nyutgrävda Nikolauskyrkan i Myra inte kommit med, trots att den har altaret bevarat. En del randområden har blivit styvmoderligt behandlade. Stormähren, aktuellt genom utställningen i Stockholm, nämns bara

i förbigående. Georgien nämns inte alls, trots att en hel del intressanta uppgifter om de georgiska kyrkorna är lättillgängliga genom Baltrušaitis' *Les églises cloisonnées*. Trots detta är Nussbaums bok sannolikt den bästa och fullständigaste förteckning som finns över de äldsta kyrkorna och är därför ett oundgängligt uppslagsverk för var och en som sysslar med gammalkristen byggnadskonst.

Det stora problemet är emellertid, att även det mest välbevarade altare kan lämna arkeologen i sticket, om han vill försöka få veta på vilken sida prästen en gång stod. En mycket stor del av altarna, kanske de flesta, är placerade och utformade så, att de ger fritt tillträde från båda sidor. Det är i själva verket bara från några få håll, som vi har säker information att prästen alltid *måste* ha stått på det ena eller andra sättet. I norra Syrien stod altaret tätt intill kyrkans östmur, och här har prästen alltså stått med ryggen mot församlingen. I Italien och särskilt i Rom var altaret förbundet med en martyrgrav på ett sådant sätt att det inte fanns någon plats för prästen på den sidan som vette mot församlingen. Här har han alltså uppenbarligen celebrerat versus populum, så som alltiämt är bruk i dessa kyrkor.

Dessa två mest kända fall har i den tidigare diskussionen tagits som huvudargument för två motsatta uppfattningar. För anhängarna av versus populum är förhållandet i norra Syrien ett undantag. Att så är fallet anser man bevisat av det faktum, att prästerskapet här inte som i allmänhet hade sina sittplatser i absiden utan på ett fristående *bema* i mittskeppet. Motståndarna till versus populum har i stället anfört, att den romerska ordningen har varit betingad av gravkulten, och att det inte har funnits anledning att celebrera versus populum i kyrkor som saknar *confessio* och *fenestella*. En ytterligare förklaring har legat nära till hands. De äldsta romerska kyrkorna hade altare och absid i väster, inte i öster som annars var regel. Man kan då tänka sig, att det skiftande bruket skulle bero på en önskan att prästen under nattvardfirandet skulle stå vänd mot öster: i västriktade kyrkor skulle han alltså ha stått bakom altaret, i östriktade kyrkor framför det. (I denna tillspetsade form har teorin bl. a. framförts av

den anglikanske liturgikern Cyril Pocknee.) Alla sådana generaliseringar har nu gjorts omöjliga genom Nussbaums undersökning. Han finner alla slag av variationer, som visar att man inom den äldsta kyrkan har haft frihet att göra ungefär som man ville i denna fråga. Det främsta resultatet av hans arbete är kanske till sist, att hela det omdiskuterade problemet i grunden är en lämplighetsfråga, utan någon principiell eller dogmatisk betydelse. Det är väl också därför som den aldrig tas upp till diskussion i den fornkristna litteraturen.

Inte heller Nussbaum är emellertid helt från förutfattade meningar. Han har en för läsaren litet irriterande ovana att i tveksamma fall ge företräde för versus populum, som otvivelaktigt har hans sympatier. "Det finns ingenting som hindrar att prästen i denna kyrka ha stått vänd mot folket", är en ständigt återkommande vändning. Alldeles riktigt, men ofta är motsatsen inte heller orimlig — bortsett från andra teoretiska möjligheter som att prästerskapet har stått på båda sidor eller på kortsidorna av altaret. Förf. har en tendens att se förekomsten av kathedra och klerusbänk i absiden som ett bevis för att det har förekommit celebration versus populum. Såsom bevis är detta emellertid mycket klen: i det nutida Grekland står biskopsstolen i absiden, men vid själva nattvardsfirandet går biskopen runt altaret och ställer sig med ryggen mot församlingen. Samma bruk kan naturligtvis ha varit vanligt under de första århundradena och har bevisligen förekommit lokalt, vilket Nussbaum också noterar. Det material som förf. presenterar, räcker inte riktigt för slutsatsen att celebration versus populum trots allt har varit den vanliga i fornkyrkan. Mycket tyder på att så kan ha varit fallet, men det avgörande beviset felar.

En svaghet i förf.'s metod är annars den regionala indelningen av de behandlade kyrkorna. Förf. delar upp dem i ganska stora områden (Syrien, Egypten och Nubien, Italien etc.) och har sedan underavdelningar gjorda utifrån andra principer (datering, arkitektoniska huvudtyper etc.). Det visar sig emellertid, att materialet inte alltid låter sig inordnas på detta sätt. Ett tillfälligt misstag är det väl att Gerasa i Östjordanlandet har förts till Palestina, medan

det närliggande Umm-*ej*-Jimal har förts till Syrien, men just detta misstag avslöjar nackdelen av att arbeta med för stora områden. Syrien är ett mycket bra exempel på detta. Redan Las-sus har visat i sitt stora arbete från 1947 (*Sanc-tuaires Chrétiens de Syrie*), att detta land före-ter en rad regionala kyrkotyper av mycket skif-tande utseende. Det är inte rimligt att samman-föra de nordsyriska kyrkorna med fristående *bema*, de sydsyriska basaltkyrkorna och de starkt avvikande kyrkobyggnaderna i Mesopo-tamien i en enda stor grupp.

Om man vill försöka få system i de lokala variationerna hos gammalkristna kyrkor, måste man sannolikt ta hänsyn till en mängd faktorer på en gång, inte endast altaret. Ett företag som aldrig riktigt har gjorts på allvar vore att för-söka gruppera kyrkorna efter de liturgiska tra-ditioner, som de har varit anpassade till. Just på denna punkt är för:s framställning ibland bristfällig. Förf. diskuterar t. ex. aldrig Crow-foots teori, att den syriska kyrkoordningen *Testamentum Domini* från 400-talet skulle mot-svara kyrkorummets disposition i Östjordanlan-det. Den teorin ger en rimlig förklaring varför *Testamentum Domini* innehåller föreskrifter som helt strider mot vad vi finner i andra syr-iska kyrkoordningar av mera nordlig prove-niens. Förf. har å andra sidan redan nu haft ett oerhört stort material att bemästra, och även om många av hans slutsatser inte kommer att hålla inför framtiden, har han gett en ovärder-lig hjälp åt kommande forskning i kyrkorum-mets utvecklingshistoria.

Per Beskow

O. Nussbaum: Der Standort des Liturgen am christlichen Altar.

OM KLOCKARÄMBETET

Docent Åke Sandholm i Åbo har under de senaste åren publicerat en rad undersökningar, som belyser viktiga liturghistoriska frågor från nordisk medeltid och reformations tiden. 1963 kom Sandholms doktorsavhandling om "Kloc-karämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden", och 1966 kom en fortsättning på denna undersökning om "Klockarna i Finland

på 1500- och 1600-talen." Under mellantiden hade Sandholm emellertid också hunnit med ett intressant arbete om "Primsigningsriten under nordisk medeltid" (Åbo 1965).

Frågan om klockarens ställning, hans befo-genheter, kompetens och skyldigheter har tidi-gare föga beaktats. Sandholms undersökningar fyller därför en stor och viktig uppgift. För att komma till rätta med klockarämbetets proble-matik börjar Sandholm sin avhandling med att studera missionstidens förhållanden i Norden. Han konstaterar därvid, att häruppe saknades den långa rad av medhjälpare till prästen, som fanns i de fullt utbyggda kyrkoprovinserna. Prästen hade sålunda icke möjlighet till de tjänster, som innehavarna av lägre vigningsgra-der erbjöd på kontinenten. Men då behovet av medhjälpare till sockenprästen var stort, kom i den svenska kyrkoprovinsen ett särskilt äm-be te att inrättas, klockarämbetet. Det har visat sig svårt, för att icke säga omöjligt, att få fram uppgifter om klockarnas vigning. Men Sand-holm har nu fäst uppmärksamheten på det för-hållandet, att en lång rad av klockarnas funk-tioner måste anses förutsätta kyrklig vigning. Sandholm kommer därför till slutsatsen, att de medeltida klockarna måste ha haft diakonvigning — han anför här f. ö. en analogi från den danska kyrkoprovinsen, där klockarens motsva-righet heter "degn" eller diaconus. Man skulle i äldre nordisk praxis m. a. o. "ha närmat sig det odelade diakonatet under den gamla kyr-kans tid, då alla funktioner där prästen behöv-de hjälp ombesörjdes av en enda ordo."

Detta diakonala klockarämbete kom emeller-tid att bestå, även sedan den kyrkliga organisa-tionen genomförts. I landskapslagarna talas det därför om klockaren såsom en självklar befatt-ningshavare i socknen vid prästens sida. Denne skulle sköta ringningen av kyrkans klockor, som namnet ger vid handen, men också övervaka kyrkan och dess inventarier. Kyrknycklarna överlämnades f. ö. till honom vid en liturgisk akt, som påminner om ostiarievigningen.

Men klockaren hade också rent liturgiska funktioner. Ett helt kapitel har ägnats åt frågan om klockarens uppgifter vid kyrkliga förrätt-ningar. Undersökningen ger här till resultat, att denne medverkat vid primsigningen, värmt dop-

vattnet och "vaktat" dopfunten, så att ingen lekman kunde oskära den. Vid sockenbud skulle han medfölja prästen och, iförd röklin, ringa i en medhavd klocka för att uppmana alla mötande att knäböja och tillbedja hostian. Även vid likvigningen hade klockaren bestämda funktioner, i varje fall skulle han bestänka liket med vigvatten. Även skulle han anföra likprocessionen och med ringningen i handklockan varsko människorna om att en död fördes förbi. Vid brudvigsel hade klockaren att bestänka brudparet med vigvatten och att föra dem fram till brudstolen i koret.

Mot slutet av medeltiden synes betydande svårigheter ha yppat sig att erhålla särskilt utbildade och vigda klockare — diakoner. I stället framträder lekmanaklockare, vilka inte kan fylla de liturgiska uppgifter, som av ålder var förknippade med denna tjänst. Härigenom uppstår en klyfta mellan prästen och hans assistent. Klockaren degraderas efter hand från medhjälpare till tjänare (betjänt). Senare klockarstadgor låter icke sällan klockaren framstå som prästens dräng. Klockaren sådan han möter oss i efterreformatorisk ordning är lekman. Betecknande för utvecklingen är ju, att i Sverige titeln klockare fram till våra dagar allmänt förbundits med folkskolläraren — kantorn.

Den som vill fördjupa sig i frågan om klockarämbetet i Sverige — Finland har genom Sandholms viktiga undersökning erhållit material för ett fruktbart studium.

Bengt Ingmar Kilström

Ake Sandholm, Klockarämbetet i den svenska kyrkoprovinsen under medeltiden. Åbo akademi 1963. Tryckt hos Ekenäs Tryckeri AB.

"RÖDA BOKEN" I NY BELYSNING

Det har stått mycken diskussion kring Johan III:s liturgi, och många onyanserade omdömen har fallts såväl om "Röda Boken" som om Johans egen religiositet. Ännu i en 1967 utkommen handbok i praktisk teologi kan man finna uttryck som "Johan III:s katolicerande tendenser" (C. G. Andrén). Eftersom såväl Johans personliga fromhetstyp som "Röda Boken" och dess liturgiska status är mycket komplexa ting,

är det av synnerlig vikt att uttrycka sig nyanserat och att precisera sina omdömen.

När det gäller bedömningen av Johan III:s liturgi och dess konfessionella inplacering, har forskningen tillförts ett synnerligen viktigt bidrag genom *Sigtrygg Serenius'* avhandling "*Liturgia Svecanae Ecclesiae catholicae et orthodoxae conformis*" (Åbo 1966). Serenius har gjort sig den stora mödan att på varje enskild punkt undersöka Liturgiens beståndsdelar i relation till fornkyrkligt, orientaliskt, medeltida, lutherskt, samtida svenskt och samtida romerskt liturgiskt material. Resultatet av denna analys ger vid handen, att "Röda Boken" inte kan inpassas i några gängse kategorier. Den är varken romersk eller luthersk eller ortodox men uppvisar väsentliga inslag från särskilt dessa tre håll. Den är ett försök att för Svenska Kyrkans räkning skaffa en mässordning på allmänkyrklig basis. I den meningen är "Röda Boken" sant katolsk.

Serenius tar inte närmare ställning till frågan om Johans eventuella planer på en återförening med Rom och avhåller sig över huvud taget från försöket att inplacera Johan personligen i ett konfessionellt schema. Serenius begränsar sig strikt till Liturgien och låter där materialet självt tala. Han kan därvid uppvisa, att Johan vid tiden för dess tillkomst "i varje fall i nattvardsläran" företrädde "en deciderat antiromersk ståndpunkt". Stödet för detta påstående finner Serenius i det konsekventa avvissandet av mässoffret samt i det lika konsekventa fasthållandet vid lekmanakalken. Ett klart fornkyrkligt drag i Liturgien finner Serenius "i restaurationen av den eucharistiska bönen i enlighet med förebilderna i den clementinska liturgin och andra orientaliska liturgier." Särskilt är det återställandet av anamnesen, som här är påfallande.

Johan har berett ett påfallande utrymme åt den svenska församlingssången, och liturgin uppvisar f. ö. i långa stycken en påfallande överensstämmelse med samtida evangelisk tradition i Tyskland och Sverige. Accenterna ligger på Ordets förkunnelse och nattvardshandlingen med församlingskommunion. Trots att det visuella draget — kyrkoceremonierna — är mycket mera påfallande i Liturgien än i de

samtida lutherska mässordningarna, hävdar Serenius bestämt, att "Röda Boken" *icke* företräder en gudstjänsttyp i nära anslutning till den romerska mässan utan att den "sakligt sett bör klassificeras som en variant av reformationstidens evangelisk-lutherska mässa", en variant med det visuella momentet starkt accentuerat.

Serenius fäster bl. a. läsarens uppmärksamhet på "Röda Bokens" officiella namn: först och främst huvudordet *liturgi*. Johan använder icke det i den medeltida romerska kyrkan gängse ordet mässa, en term som även övertagits av lutheranerna, utan väljer i stället det fornkyrkligt-orientaliska uttrycket *liturgi* som beteckning på nattvardsgudstjänsten. Intressanta är sedan vardera adjektivattributet: *katolsk* och *ortodox*. Med dessa attribut har Johan velat ange karaktären av Svenska Kyrkans liturgi såsom överensstämmande med (*conformis*) den *allmänneliga* Kyrkans och icke med vare sig romersk-katolsk eller grekisk-ortodox gudstjänstordning. Att man sedan i detalj icke helt kan klarlägga exakt vilken innebörd Johan inlagt i attributen *katolsk* och *ortodox*, är en annan sak.

Man kan väl förmoda, att i och med Serenius' undersökning inte det sista ordet är sagt beträffande Johan III:s liturgi. Men även om viss kritik anförts och kommer att anföras mot denna omsorgsfullt skrivna avhandling, så torde det dock stå fast, att den liturgihistoriska forskningen nu på denna punkt tillförts ett så viktigt dokument, att dess huvudresultat icke kan ändras. Den allsidiga belysning, som Johan III:s liturgiska vetande och hans mässordning nu erhållit, gör att man i framtiden icke kan avfärda Johan och "Röda Boken" med klyschor, sådana som "katolicerande" eller romaniserande. Sigtrygg Serenius är mycken heder värd för sitt gedigna arbete.

Bengt Ingmar Kilström

Sigtrygg Serenius, Liturgia Svecanae Ecclesiae Catholicae et Orthodoxae conformis. Åbo Akademi. Åbo 1966, tryckt hos Tilgmanns Tryckeri Helsingfors.

PRELUDIUM — KYRIE — SANCTUS AV B. HAMBRAEUS

Bengt Hambraeus' Preludium — Kyrie —

Sanctus väckte för något år sedan stor uppmärksamhet vid sitt uruppförande. Denna uppmärksamhet var mer än berättigad. SKDB presenterar nu en utgåva i lika smakfullt som lättläst och överskådligt skick av denna utomordentliga komposition. Att kommentarer och anvisningar avfattats på engelska tyder på att man hoppas på internationell spridning vilket säkerligen är realistiskt av detta stycke. Verket för en solöröst, två körer, två orglar och kyrkklockor kännetecknas av en renhet och enkelhet i all sin radikalism och förvisso kommer det inte att dröja många år förrän verket kommer att vara införlivat med åtskilliga körers repertoar, åtminstone får man hoppas det med tanke på såväl körsångare som övriga gudstjänstledtagare. Den som själv varit med att framföra Hambraeus' storslagna verk vet att utbytet är såväl musikaliskt som religiöst-liturgiskt mycket stort. Tack Bengt Hambraeus!

Albert Sjögren

Bengt Hambraeus: Preludium — Kyrie — Sanctus.

SKDB. Pris: 8: 50.

NYA COMMUNIOSÅNGER

Det kan genast konstateras att de båda Upsala-teologerna Hartman och Holte har gjort ett gott arbete och tillika ett arbete som i flera avseenden är aktuellt. Samlingen ger våra kyrkokörer ett välkommet material för sången under communionen samtidigt som psalmodiens ställning i vår liturgi på ett nytt sätt aktualiseras.

Samlingen innehåller 22 enstämmiga gregorianska melodier, tagna ur kyrkans gamla sångskatt. Texterna är hämtade från Bibeln och grupperar sig kring kyrkoåret. För tiden Advent-Trettonde finns fem melodier, Fastlagssöndagen-Palmsöndagen fyra, Påsktiden tre, Pingsten (enda), Trefaldighetstiden fyra, Mot Kyrkoårets slut och Domssöndagen vardera en, dessutom för Reformations- och Kyndelsmässodagen samt (hänvisningar) till övriga fasta helgdagar.

Utgivarna motiverar samlingen genom att vilja försöka "ge communio-momentet en meningsfull gestaltning och att erövra ny mark för

gregoriansk sång". I den första motiveringen kan man obetingat instämma, detta särskilt med tanke på våra kyrkokörer som genom att göras aktiva i gudstjänstens höjdpunkt på ett särskilt sätt måste känna sig införda i ett levande liturgiskt sammanhang. I våra körsammanslutningar har vi ju alltid sökt betona vikten av att kyrkokörerna ägnar den *meningsfulla* repertoaren större uppmärksamhet. Här har körens aktivitet under nattvarden under senare år fått en alltmär accentuerad betydelse. Även om den nya körmusiken lämnat synnerligen värdefulla bidrag i en rad *communiomotetter* (Bäck, Edlund, T. Nilsson m. fl.) har måhända denna genre odlats förträdesvis av de mera rutinerade körerna. Nu kommer den nya samlingen med ett innehåll som kan levandegöras av vilken kör som helst. Man instämmer helt och fullt i den givna rekommendationen: "Samlingen lämpar sig för alla körer: den gregorianska sången är inte för lätt för den drivna kören och inte för svår för den ovana." Här tillkommer det viktiga momentet beträffande ungdoms- och barnkörens insatser. Det visar sig ju ofta att de unga på ett alldeles särskilt sätt kan gå in i detta sammanhang och därmed utföra en liturgisk uppgift i gudstjänsten av allra högsta dignitet.

Hela detta betraktelsesätt aktualiserar på ett välgörande sätt körens huvuduppgifter i församlingen. Många rekryteringsbekymmer skulle lösa sig om våra körledare ville mera beakta körens väsentligaste uppgift i gudstjänsten. Det fordras icke nödvändigt en stor 4-stämmig blandad kör för att en kör skall kunna utföra en fullvärdig liturgisk insats! Man kan endast tänka på vad det skulle betyda om uppgifterna fördelades och spriddes ut under kyrkoåret genom att mera än hittills koncentrera körverksamheten på rent liturgiska sånguppgifter. Den kör som tar *communiosången* på allvar och därmed ägnar den nya samlingen sin uppmärksamhet kommer aldrig i förlägenhet inför vad som rätteligen bör sjungas. Det kommer också att föra till nya upptäckter och vinningar mot det centrala i uppgiften.

Beträffande den andra motiveringen "att erövra ny mark för gregoriansk sång" förtjänar samlingen också uppmärksamhet. Vår kyrka av

i dag är kanske det samfund som ymnigast hämtar sitt tonflöde från den gregorianska sångskatten. Vi tänker i detta sammanhang icke endast på Mässboken från 1942 som aktualiserade den gregorianska koralen genom införande av de gamla *introtitusmelodierna* m. m. Härtill kommer Liturgiska nämndens senaste tillägg med *introtitus* för hela kyrkoåret, nya serier av gregorianska melodier i mässordinariet etc. Så nog sjunger vi gregorianskt i vår kyrka! Och trots detta står vi kanske i början av en tillämpad praxis som på allt sätt bör understödjas och vårdas. Men om man ser på vad som händer i andra kyrkor just nu, där man vänder sig mot en helt ny typ av folklighet i såväl ordningar som melodier, hade det kanske varit välgörande om samlingen upptagit flera än de två tillfogade psalmodierna under medverkan av församlingen. Jag tänker mig att man här skulle ha kunnat tillfoga några av de försök som Lit. Nämnden tidigare lämnat i förslag till nya former av aftonsång.

Ett viktigt avsnitt av samlingen utgör såväl förordet som anvisningarna för melodiernas utförande. Man konstaterar med tillfredsställelse att utgivarna gått ett steg vidare i att göra den gregorianska koralen tillgänglig. Man har försökt sig på att återgiva det som egentligen icke går att återgiva i modern notskrift. En rad nya "tecken" har tillkommit som gör det möjligt för den initierade körledaren att komma melodierna närmare in på livet. I detta sammanhang kan man tänka på Mässboken såväl I som II. Vid dess tillblivelse ansågs det mindre lämpligt att överskölja körledarna och sångarna med alltför detaljerade notbilder. Taktiskt och pedagogiskt ansågs det då nödvändigt med en mera renodlat melodisk huvudlinje där alla utsirningar (om vilka som bekant meningarna ännu gå isär) utlämnades. Nu är tiden inne att gå vidare och man är enbart tacksam för de försök som utgivarna gjort. Man undrar likväl om det icke hade givit en ännu klarare bild om man utelämnat allt detta onödiga "flaggande" med åttodelar. Man kan ju endast se vilka rena resultat som andra samfund har lyckats åstadkomma när de lämnat detta något gammalmodiga upptecknings sätt. Utgivarna ansluter sig till Solesmes och detta kan ju vara riktigt. Nu

vet man ju att Solesmes-gregorianiken hör till den långsamast flytande av alla benediktinklostrens mönstersång. Detta spåras också i metronomangivningen som efter våra tillämpade förhållande måste anses alltför trög. Här vill man rekommendera ett betydligt mera flytande tempo. *Den friheten* måste vi få förbehålla oss när vi nu omplanterat den gregorianska koralen till att bli ett väsentligt moment i dagens levande kyrka.

Att vi lyckats så pass väl med denna omplantering får tillskrivas vårt svenska språk som på ett märkligt sätt gjort det möjligt att i så stor utsträckning underlägga ett annat språk än latinet de gamla melodierna. Helt annorlunda i t. ex. Frankrike där man nu också tvingats in på helt nya vägar när det gäller mässan på folkspråket. Men detta är en helt ny och spännande historia! Det berör som bekant den romersk-katolska kyrkan i hela världen. När man på nära håll fått bevittna vad detta tillfört den katolska kyrkan av en ny aktivitet, känner man starkt att detta är något som måste angå även vår något avlägset belägna kyrka. I dagens läge behövs *alternativ* av nytt slag för att komma dagens människor närmare. Detta innebär icke att den föreliggande samlingen skulle vara inaktuell. Ingen vill släppa kontakten med traditionen. Här har vi fortfarande det ädla beståndet i ordningar och melodier som måste vara det bärande i den liturgiska förnyelse som tillfört kyrkan nytt liv.

Den nya samlingen rekommenderas därför alla våra kyrkosångare och körledare till flitigt bruk. Vi behöver den!

Henry Weman

Detta är brödet

Communiosånger för kyrkoåret, sammanställda av Lars Hartman och Ragnar Holte.
SKDB 16: —.

COMMUNIOMUSIK FÖR ORGEL

Communionens musikaliska gestaltning erbjuder kyrkomusikern stora möjligheter. Psalmång (ett utomordentligt tillfälle att inöva de i koralbokstillägget upptagna rytmiska koralerna till nattvardspsalterna genom alternatimutförande),

hymnsång (flerstämmig eller unison, en guldgruva är här "Detta är brödet", en samling comuniosånger som anmäles på annan plats i denna skrift) eller orgelmusik. Valet av såväl hymn som orgelmusik ställer ytterligt stora krav på kyrkomusikerns liturgiska känsla och kunskande. Ett mycket värdefullt bidrag till den inte alltför rikhaltiga comuniomusiken för orgel (där det dock finnas åtskilligt att hämta i orgelmässor från 1500- och 1600-talen) är *Sub communitio*, sex stycken för orgel av Torsten Sörenson (SKDB 15: — kronor).

Torsten Sörenson hör inte bara kvantitativt utan också kvalitativt till våra mest framstående kyrkotonsättare. Tre fria stycken, där serietekniken är förhärskande, inleder detta utomordentligt värdefulla häfte, varefter följer två koralpartitor omfattande vardera fem korta satser över de i koralbokstillägget upptagna melodierna till Sv. ps. 188 "Jesu Kristus är vår hälsa" och Sv. ps. 189 "Vad röst, vad ljuvlig röst jag hör!" och slutligen Preludium och koral över tilläggets melodi till Sv. ps. 190 "Vår Herres, Jesu Kristi, död".

Hela häftet, utom det andra av de tre inledande stycken är spelbart på orgelpositiv utan pedal, men med en orgel med pedal och ev. två manualer kan större rättvisa ges åt kompositionerna, vilka kännetecknas av minutöst välmejslade konturer vad gäller såväl melodik och rytmik som harmonik. Alla kyrkomusiker bör skaffa detta fina och användbara häfte och ta del av innehållet.

Albert Sjögren

Torsten Sörenson:

Sub communitio, sex stycken för orgel.
SKDB. Pris 15: — kronor.

Skivor

SVENSK KÖRMUSIK PÅ SKIVA

Svensk kyrkomusik är rätt sparsamt representerad på grammofonskiva. Desto större glädje känner man över Harald Göransson's och Eric Ericson's ypperliga instuderingar på nedan förtecknade skivkvartett, som utkommit under de sista fem åren.

Från LPS' synvinkel är naturligtvis Harald Göranssons instudering av söndagens completorium av speciellt intresse — den skivan har redan fem år på nacken men har inte tidigare kommenterats i dessa spalter. Texten på skivmappen understryker att det är en gudstjänst som inspelats och att man därför inte får ställa vanliga krav på teknisk perfektion. Men denna reservation är rätt överflödigt: det är inte vilken församling som helst som sjunger utan en utvald samling koralveckodeltagare, och utförandet är i nästan alla avseenden förhållningsmässigt: frasering, tempo, pauser — endast textningen förefaller lämna en del övrigt att önska. Bönen Evige Konung, som lätt blir söndersjungen i banaliserande riktning, förtjänar särskilt omnämnande för de utsökt mjuka linjerna i fraseringen. Skivan fyller en viktig pedagogisk uppgift som studiematerial för dem som vill öva in detta completorium.

På skivan inramas completoriet smakfullt av ps. 448 i alternativutförande med Selnecker-Crügers originalmelodi och Crügers sköna körsats. Baksidan upptar ytterligare fyra aftonpsalmer, av vilka 440 med Anna-Liese Åkesons utsökta solosång särskilt skall framhållas. Varvningen av den gregorianska hymnelodin till 445 med Gesius' körsats känner jag mig däremot främmande för: när både tonart, rytm och melodiform är så kontrasterande, är det svårt att uppfatta det hela som en konstnärlig enhet.

Den andra Vadstena-skivan innehåller inte mindre än 18 koraler i varierande alternativpraxis. Det är ju rätt onaturligt att sitta och lyssna till 8 à 10 koraler i följd, såsom blir fallet om man spelar en hel skivside utan avbrott. Men det är förbluffande hur bra det går och hur helt känslan av monoton utteblir. Körsatserna ur Koralmusik I—III med sina fascinerande skiftningar mellan 1600-talsstil och modernt tonspråk, de luftiga och rörliga orgelsatserna till somliga verser, de tillfälliga inslagen av andra instrument och naturligtvis den unisona, oackompanjerade koralsången som den genomgående "röda tråden" bidrar till att ge en rik och omväxlande musikalisk upplevelse. En reflexion kan jag dock inte tillbakahålla, och det är hur svårt det trots allt är att sjunga

unison koral väl. På denna skiva, där körsatserna genomgående utförs så tonrent och väl-disciplinerat, brister det ibland i den unisona sången: i 113 t. ex. ej full samtidighet, i 134 vissa örena intervaller.

Tillsammans utgör dessa båda skivor ett värdigt dokument över koralveckorna i Vadstena och över Harald Göranssons betydelsefulla arbete med restaurationen av den evangeliska koralen.

Den mer avancerade körmotetten står i centrum för de båda inspelningarna med Eric Ericson och Kammarkören. Cantate-skivans innehåll tycker jag är i brokigaste laget, men avsikten har tydligen varit att för internationell publik ge både ett längdsnitt och ett tvärsnitt genom svensk kyrklig körmusik. På första skivsidan återfinns dels två barockverk, Dübens Veni Sancte Spiritus och Romans Gud är vår tillflykt, båda framförda med tillbörlig festivitas, dels fyra enstämmiga oackompanjerade dalakoraler — hör tycker jag nog att melodiernas enkla och rena skönhet går delvis förlorad genom en alltför raffinerad affekterad frasering med t. ex. en rad onaturliga rubaton.

Avgjort större intresse har den andra skivsidan. Sammanställningen av verk av tre moderna svenska tonsättare — Rosenberg, Lidholm och Bäck — är helt fascinerande. Tonspråket i Rosenbergs båda motetter (Om I vänden om och ären stilla; Såsom en handsbredd) låter nu inte längre så avancerat som det troligen en gång gjort, men de tål gott att lyssna på och ger ett intressant perspektiv på vad som sedan följer. Lidholms *Laudi* är och förblir ett av de förnämligaste nutida svenska körverken, och det expressiva framförandet tillvaratar väl verkets sköna dynamiska kontraster. Vad Bäck's motetter beträffar, så går de som bekant i en klass för sig. De båda som bjuds på Cantate-skivan är första adventssöndagens *Natten* är framskriden — där ropet *Se din konung* verkligen med bländande lyskraft stiger fram ur en natt- och gryningsstämning, som sedan återvänder i slutet av verket — och *Långfredagens Jesus* tänk på mig — där hela intresset är samlat i den intensiva utformningen av böneropet *Jesus*.

Kyrkoton bjuder på ytterligare två Bäck-

motetter: Fastlagsöndagens Se vi gå upp till Jerusalem — helt fascinerande, hur orden be-
gabbad, skymfad, gissla etc. skoningslöst ham-
ras in och hur uppståndelseprofetian sedan pro-
klameras med lugn förvisning — och Midfast-
söndagens Jag är livets bröd, helt i klass med
de övriga med sin expressiva utformning av or-
den "aldrig hungra", "aldrig törsta" och den
fascinerande dissonanta utmynningen i "tron I
mig icke". När det gäller sådana verk som
Bäcks är grammofonskivan en oskattbar hjälp
till inlevelse: dessa verk kan man höra om och
om igen och ständigt upptäcka nya nyanser.
När får vi en komplett inspelning av Bäcks
evangelie-motetter?

Denna skiva bjuder också på tre motetter ur
Lars Edlunds uppmärksammade communi-
samling — alla tre mycket fina verk. Och så till
sist Sven-Eric Johansons skira och luftiga sätt-
ning till Karlfeldtpsalmen Snabbt jagar stormen
våra år — ett ovanligt levande och ljusst verk,
som samtidigt har en djup allvarston som bak-
grund.

Eric Ericsons insats behöver knappast någon
kommentar. Den är så vitt jag kan bedöma
mästerlig — även efter hans eget mått mätt!

Ragnar Holte

*Completorium och aftonpsalmer — Kyrkoton
105; Koraler ur Tillägg till den svenska koral-*

*boken — Kyrkoton 106. Båda med Harald Gö-
ransson och deltagare i koralveckorna i Vad-
stena.*

*Svensk kyrkonusik — Cantate 640 224. Motet-
ter — Kyrkoton 107. Båda med Eric Ericson och
Kammarkören, på Cantate-skivan dessutom Ra-
diokören och Radioorkestern samt sångsolister.*

GYCKLAREN OCH KRISTUS

Det har blivit populärt med visor med reli-
giöst och allmänmänskligt innehåll. En gram-
mofonskiva "Gycklaren och Kristus" från Kyrko-
ton upptar "visor om livets teater och Guds
verklighet" av Tore Littmarck. Såsom det allra
mesta av vad som skapas i den här genren, är
dessa visor att likna vid dagsländor och den
musikaliska halten väger synnerligen lätt. Tex-
terna förefaller dock att vara något bättre än
melodierna, vilka dock i sina ursprungliga mera
anspråkslösa former är mindre dåliga än den
dräkt som arrangören klätt dem i. Tafatt slen-
trian skulle kunna sättas som rubrik på musik-
sidan.

Albert Sjögren

Gycklaren och Kristus.

Kyrkoton Ep 320 (SKDB).